

Νίκος Βαγενάς, *Πάτρια ίχνη. Ψηφίδες από τη Λευκάδα του χθες, επιμέλεια – επιλεγόμενα Δημήτρης Σπ. Τσερές*, fagottobooks, Αθήνα 2014, 8ο, 276 σ.

Η παρουσίαση ενός βιβλίου, όπως αυτή στην οποία έχουμε την τιμή να βρισκόμαστε απόψε¹, είναι ώρα χαράς για τους ανθρώπους που συγκεντρώνονται να δουν το βιβλίο που αργότερα θα διαβάσουν, για να τιμήσουν τον συγγραφέα και τους συντελεστές της έκδοσης, και να ακούσουν τους εισηγητές της εκδήλωσης να μιλούν επαινώντας το βιβλίο, αλλά κυρίως να παρουσιάζουν τον συγγραφέα και να αναλύουν τα περιεχόμενα και τα μηνύματα του βιβλίου του.

Ας αρχίσουμε, λοιπόν, με δύο λόγια για τον συγγραφέα, προκαλώντας τη σεμνότητα του φίλου μου και κινδυνεύοντας να καταταχτώ από τον ίδιο στους υπερβάλλοντες των Λευκαδίων. Φωνή του τόπου μας ο Νίκος Βαγενάς και ζώσα συνείδησή του, πικρά αυτοδίδακτος, σε πείσμα των δύσκαμπτων συστημάτων εκπαίδευσης και των μόνο διακηρυγμένων ίσων ευκαιριών, ισόβιος ερασιτέχνης και θηρευτής της ποιότητας, έστω και μέσα από τις χαραμάδες της σκληρής βιοπάλης, με τα ερωτήματα του πού, του πότε και του πώς διαμορφώθηκε ο περιβάλλων χώρος μας από τις φυσικές μεταβολές, τις επεμβάσεις του κραταιού χεριού των εξουσιών και του ανθρώπου, για την προστασία και τη βελτίωση ή τη φθορά και την καταστροφή, στο όνομα των ανθρωπίνων αναγκών, της προόδου και της αξιοποίησης, συχνά ερήμην της κατακτημένης ανθρωπίνης γνώσης και των κανόνων σεβασμού και προστασίας της φυσικής και πολιτισμικής κληρονομιάς ως προϋποθέσεων για την ποιότητα της ζωής.

Ο Νίκος Βαγενάς είναι γνωστός στα Γράμματα και ιδιαίτερα στις λευκαδίτικες σπουδές από το βιβλίο του για το *Κάστρο της Άγιας Μαύρας 1300-1977*, έκδοση της Δημόσιας Βιβλιοθήκης Λευκάδας, με την επιμέλεια της προϊσταμένης της Μαρίας Ρούσου, τυπωμένο από τις εκδόσεις fagotto το 2001. Σημείωνα, τον Ιούνιο του 2001, παρουσιάζοντας το λαμπρό βιβλίο-λεύκωμα από την ίδια αυτή θέση:

Για κάθε φάση της εξέλιξης του μνημείου αντιστοιχεί στο βιβλίο και ένας χρωματιστός πίνακας, μια χρονολογημένη υπό κλίμακα αναπαράσταση, στηριγμένη στο σύνολο των πηγών, αλλά και με το ρίσκο της χρήσης των κανόνων της αναλογίας,

1. Η παρουσίαση του βιβλίου έγινε στο Πνευματικό Κέντρο του Δήμου Λευκάδας, στις 3 Απριλίου 2015, σε εκδήλωση που συνδιοργανώθηκε από το Πνευματικό Κέντρο και τον εκδότη. Την εκδήλωση συντόνισε ο Δημήτρης Σπ. Τσερές.

την επίκληση της λειτουργικότητας, του λογικού και του αυτονόητου της εμπειρικής γνώσης [...]. Το βιβλίο κλείνει με τις εντυπωσιακές μακέτες των φάσεων εξέλιξης του Κάστρου, με τις οποίες ως κατόψεις άρχισε το βιβλίο: 34 πίνακες αναπαριστούν τις φάσεις του Κάστρου, ιδωμένες και από τη μεριά της Λευκάδας και από τη μεριά της Ακαρνανίας και πολλές φορές προχωρούν σε αναπαραστάσεις λειτουργικών λεπτομερειών, που πάντα υπογράφει ο σχεδιαστής τους Νίκος Βαγενάς και υπομνηματίζει και σχολιάζει με ζωντανή και αδρή γλώσσα και επιμονή στη λεπτομέρεια και τον πολλαπλό φωτισμό.

Στη θεματική της οχρωματικής στη Λευκάδα κινήθηκε η έρευνα και η συγγραφή του και στην τόσο γόνιμη για τις λευκαδίτικες σπουδές δεκαετία του 2000, με την Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών να συντονίζει και να δεξιώνεται τα ερευνητικά και τα συγγραφικά έργα μελέτης της λευκαδίτικης διαχρονίας: το καλοκαίρι του 2008 μου παρέδωσε τη μελέτη του «Κάστρο Άγια Μαύρα. Γεωμετρική ανάλυση των αμυντικών γραμμών της δυτικής πύλης (1684-1720)», που τυπώσαμε στην *Επετηρίδα Εταιρείας Λευκαδικών Μελετών* ΙΑ' (2006-2008), σ. 11-62. Από έκπληξη σε έκπληξη στο τέλος του 2011 μου παρέδωσε ένα μεγάλο έργο με τίτλο *Οχρωματικά έργα και συστήματα από τον 16ο ως τον 18ο αιώνα. Προτάσεις εφαρμογής στο Κάστρο της Άγιας Μαύρας*. Πρόκειται για ένα βιβλίο εικονογραφημένο με 42 πίνακες, που θα χρειαστούν 250 σελίδες μεγάλου σχήματος για να τυπωθεί. Ελπίζω σύντομα να μπορέσουμε, ο υποφαινόμενος, ως επιμελητής, και ο συγγραφέας να συνεργαστούμε για να φθάσουμε στην έκδοση. Λίγο νωρίτερα, την άνοιξη του 2010, παρέδωσε για έκδοση στην ίδια *Επετηρίδα*, τ. ΙΒ' (2009-2011), τη μελέτη του «Το καφενείο στου Πάλα και τ' αμπαλί» με 12 πίνακες σχεδίων και φωτογραφικό υλικό, που τυπώσαμε το 2013 (σ. 445-492). Πρόκειται για μοναδική περιγραφή του παιγνιδιού «Τ' αμπαλί» στο καφενείο «Στου Πάλα» που θησαυρίζει και σχεδιάζει ως αφοσιωμένος αυτόπτης τις τεχνικές λεπτομέρειες του παιγνιδιού αλλά, το σπουδαιότερο, καταθέτει ανθρωπολογικές προσεγγίσεις των δρωμένων, που αναπαριστούν και εκφράζουν πτυχές του ψυχικού κόσμου των παικτών αλλά και των θεατών, και τελικά της λευκαδίτικης ζωής.

Σε αυτό το δημιουργικό κλίμα και με την αρματωσιά του ιστορικού και την τεχνική κατάρτιση, που του εξασφάλισαν οι ισόβιες μελέτες και έρευνες για τη Λευκάδα διαχρονικά, αλλά και χάρη στις νέες δυνατότητες εύκολης και άνετης δημοσίευσης σε ηλεκτρονικό περιβάλλον και παρακινημένος από τον Δημήτρη Σπ. Τσερέ και τη Βιολέττα Σάντα, επιχειρεί από το φθινόπωρο του 2012 την κατάστρωση του σχεδίου συγγραφής και δημοσίευσης, με την επιμέλεια της Βιολέττας Σάντα, στο lefkada.gr, σαράντα κειμένων με τον αρχικό φορτισμένο από νοσταλγία αλλά και χαλαρό υπέρτιτλο *Μια φορά κι ένα καιρό... Έτσι χωρίς σειρά και συνέχεια*. Οι δημοσιεύσεις θα αρχίσουν την παραμονή των Χριστουγέννων του 2012 και, υπερκαλύπτοντας έναν ετήσιο κύκλο, θα τελειώσουν την πρωτοχρονιά του 2014 και θα συνοδεύονται, όπου χρειάζεται, από σχέδια του ίδιου αλλά και σκίτσα της μικροβιολόγου Ιωάννας Φέτση, καθώς και από φωτογραφικό υλικό από διάφορες πηγές.

Αυτή ήταν η πρώτη μορφή και δυνάμει η πρώτη έκδοση του βιβλίου. Αλλά για

να φθάσουμε στην τελική μορφή της έκδοσης, που τώρα χαιρόμαστε, απαιτήθηκαν συνεργασίες του συγγραφέα με τον επιμελητή του βιβλίου Δημήτρη Σπ. Τσερέ, φιλόλογο και ιστορικό της εκπαίδευσης στη Λευκάδα, και τη Βιολέττα Σάντα. Οι άοκνες προσπάθειες του επιμελητή και η τόλμη ως προς την τελική διατύπωση των 43 κειμένων, με γραμματική ενότητα και τυπική ομοιομορφία αλλά και η διάταξή τους σε οκτώ ενότητες, σύμφωνα με την τοπική και τη θεματική τους συνάφεια, οδήγησαν στο ευκολοδιάβαστο και ισορροπημένο βιβλίο που κρατάμε στα χέρια μας. Επιτρέψτε μου να απαριθμήσω τις ενότητές του: «Της θάλασσας και της λιμνοθάλασσας», «Σήματα χώρου», «Από το χώρο των επαγγελματών», «Της ψυχαγωγίας», «Ευτράπελα που δεν γράφτηκαν ποτέ», «Λευκαδίων ο υπερβάλλον», «Των εθίμων», «Πενίας τέχναι».

Στα κείμενα του βιβλίου που παρουσιάζουμε, ο Νίκος Βαγενάς δεν είναι ο συγγραφέας, περιηγητής και εξωτερικός παρατηρητής της φύσης, του δομημένου χώρου και της κοινωνίας της Λευκάδας, αλλά ο πολίτης που ζει και χαίρεται την ομορφιά της, προσπαθεί να καταλάβει τις μεταβολές στη Χώρα και στην κοινωνία της στη διαχρονία και τις αιτίες τους, μελετώντας τις γραπτές μαρτυρίες και θησαυρίζοντας τις προφορικές καταθέσεις των ανθρώπων που γνώρισε. Χαίρεται για το κουράγιο και τις ευαισθησίες της κοινωνίας και των συνανθρώπων, πικραίνεται και κάποτε θυμώνει για τις κακίες, τις ανεμελιές και τις μιζέριες της, για τις ατέλειες κατασκευής αλλά και τις φθορές των υποδομών και των εγκαταστάσεων, που επιτείνουν τη δυστυχία των ανθρώπων και μαζί με τη φτώχεια οδηγούν στη χαμοζωή. Δεν παραλείπει να τονίσει την αξία του αστείου, του πειράγματος και των συλλογικών δρωμένων που αλλάζουν ή ελαφραίνουν το κλίμα της καθημερινότητας.

Μοιράσαμε με τον Βασίλη Φίλιππα την παρουσίαση του βιβλίου με μια τοπογραφική προσέγγιση. Εξωτερικοί θαλάσσιοι και χερσαίοι χώροι από τη μια, δηλαδή οι θεματικές ενότητες «Της θάλασσας και της λιμνοθάλασσας», «Σήματα του χώρου» και από την άλλη ο δομημένος και κατοικημένος χώρος της κοινωνίας, δηλαδή οι θεματικές ενότητες «Από το χώρο των επαγγελματών», «Της ψυχαγωγίας», «Ευτράπελα που δεν γράφτηκαν ποτέ», «Λευκαδίων ο υπερβάλλον», «Των εθίμων», «Πενίας τέχναι».

Το πρώτο κείμενο της ενότητας «Της θάλασσας και της λιμνοθάλασσας» φέρει τον τίτλο «Από το Κάστρο ίσαμε το μόλο» και χωρίζεται σε δύο μέρη: το πρώτο αναφέρεται στον χώρο έξω από το Κάστρο και, οδεύοντας δυτικά, επισημαίνει τα σήματα του τόπου στη Γύρα και στους Ανεμόμυλους. Ύστερα, ακολουθώντας την ακτή του Ιβαριού, φτάνει μέχρι τον χώρο του σημερινού Πνευματικού Κέντρου και θυμίζει στον αναγνώστη τον βαθύ κόλπο με τον οποίο προεκτεινόταν η λιμνοθάλασσα ως τον σημερινό ΟΤΕ. Σε αυτή τη διαδρομή αναδεικνύονται και τα άγνωστα και λησμονημένα σήματα, χρονολογούνται, φωτίζονται και περιγράφονται οι μεταβολές που επέφεραν οι εξουσίες και οι άνθρωποι στο θαλάσσιο και το στεριανό περιβάλλον αλλά και οι φυσικές καταστροφές και ο χρόνος.

Στο δεύτερο μέρος η εκκίνηση γίνεται από τον σηματορό του συνόρου της Χώρας, της Αμαξικής, με τη λιμνοθάλασσα, την Κάτω Βρύση, από όπου ξεκινούσαν οι καμάρες του οθωμανικού υδραγωγείου που μετέφερε το νερό από τη βρυσομάνα της

Λευκάδας, τη Μεγάλη Βρύση, μέσα από το Ιβάρι στο Ξώμπουργο και το Κάστρο. Αυτή η συστοιχία με τις καμάρες χρησίμευε παράλληλα και ως δρόμος που ένωνε την Αμαξική με το Κάστρο. Η επέκταση της πόλης με επιχώσεις προς τη σημερινή παραλία και τους μόλους, η χάραξη δρόμων και η οικοδόμηση δημόσιων και κυρίως ιδιωτικών κτηρίων μαρτυρούν προηγούμενες μορφές της περιοχής, που χάθηκαν στα παλίμψηστα των νέων μορφών του χώρου. Ο θαλάσσιος δρόμος προς το Κάστρο και το εξωτερικό λιμάνι στα χρόνια των Άγγλων και η διάνοιξη της διώρυγας εξετάζονται με βάση τις συνέπειές τους στις νέες μορφές που πήραν οι λειτουργίες στη λιμνοθάλασσα. Για τα θέματα αυτά θα επανέλθει με το κείμενο για τους μόλους της Χώρας.

Το δεύτερο κείμενο «Περιπλάνησις εις το γνωστό-άγνωστον», χωρισμένο και αυτό σε δύο μέρη, αναφέρεται στην περιοχή της λιμνοθάλασσας, ανατολικά και βόρεια του Κάστρου, η οποία προσδιορίζεται δυτικά από την Πλάκα, ανατολικά από την ακαρνανική ακτή και νότια από τον Αυλέμονα. Είναι από τα πιο πρωτότυπα κείμενα του βιβλίου, υψηλό μάθημα πατριδογνωσίας, που απαντάει στα πολλά ερωτήματα για τους πλωτούς δρόμους της λιμνοθάλασσας αλλά και για τις επιθαλάσσιες ζεύξεις του Κάστρου και κατ' επέκτασιν της Λευκάδας με την Ακαρνανία από νησάκια και ξυλογέφυρες. Επίσης, φωτίζει τους θαλάσσιους δρόμους προς την ανοιχτή θάλασσα ανάμεσα από τα νησάκια, από τα κανάλια και τα αυλάκια, που άλλα χώθηκαν και άλλα διατηρούνται, παρόλο που ο εθνικός δρόμος έκοψε την επικοινωνία του Αυλέμονα με την περιοχή αυτή. Ο συγγραφέας δημοσιεύει και σχέδιό του, ζηλευτό για την ευκρίνειά του, που σε κάνει να τον ευγνωμονείς για όσα σου μαθαίνει, καθώς χαρτογραφεί όλες τις σκόρπιες γνώσεις που έχεις από διαβάσματα και ακούσματα αλλά και από επιτόπια και επιθαλάσσια αυτοψία, οι οποίες όμως δεν σου επέτρεψαν να αποκτήσεις πλήρη αίσθηση του χώρου ως λειτουργικού συνόλου.

Περνώντας στη θεματική ενότητα «Σήματα χώρου» και στο κείμενο «Ο εξωτερικός λιμνή της πόλεως», χωρισμένο σε δύο μέρη, παρακολουθούμε την εξέταση του βόρεια από το Κάστρο εξωτερικού λιμανιού, με μεγάλη τομή τα έργα των Άγγλων στα μέσα του 19ου αιώνα, που αναβάθμισαν πραγματικά το βενετικό λιμάνι κατασκευάζοντας σπουδαίο λιμενοβραχίονα. Η επόμενη τομή στην ιστορία του εξωτερικού λιμανιού είναι τα έργα της γαλλικής εταιρείας από το 1902 για τη διάνοιξη του διαύλου, που αλλάζει εντελώς το τοπίο των λιμενικών εγκαταστάσεων και τη λειτουργία όλης της λιμνοθάλασσας ως διαβατής. Ο συγγραφέας μας συνεχίζει να παρακολουθεί και τις μεταγενέστερες αλόγιστες και καταστροφικές επεμβάσεις (εργοστάσιο ΤΑΟΛ, τουριστικό περίπτερο κ.λπ.) και τελικά την αποκρουστική αχρήστευση στις μέρες μας εγκαταστάσεων και χώρων, σε ένα τοπίο μοναδικό, εξ αιτίας της αδιαφορίας ή της συνέργειας κεντρικών και τοπικών εξουσιών και λόγω αδιαφορίας της λευκαδίτικης κοινωνίας.

Ακολουθεί το κείμενο «Οι μόλοι της Χώρας», χωρισμένο σε τρία μέρη. Ο συγγραφέας συνεχίζει και συμπληρώνει όσα αρχικά είχε σημειώσει στο δεύτερο μέρος του κειμένου «Από το Κάστρο ίσαμε το μόλο» για την περιγραφή του δυτικού μόλου (molo grande, μόλος του Πουλιού), του ανατολικού μόλου (molo piccolo, της Άγια Κάρας) και του βόρειου μόλου (παραλία, προκυμαία) στη διαδρομή κυρίως του 19ου, του 20ού και του

21ου αιώνα, από το τέλος της βενετοκρατίας ως τις μέρες μας. Αντλεί από κάθε γραπτή πηγή, βοήθημα και προφορική μαρτυρία, αλλά και από τις παρατηρήσεις τις δικές του, για να λύσει, ή τουλάχιστον να προσεγγίσει, τα μεγάλα ζητήματα της επέκτασης του χερσαίου χώρου της πόλης σε βάρος της λιμνοθάλασσας, με τις διαδοχικές επιχωματώσεις, την κυκλοφορία των πλεούμενων της ψαροσύνης και της συγκοινωνίας, με τα νησιά και τα παράλια της Λευκάδας και της Ακαρνανίας, με τη λειτουργία των αλυκών και τις λειτουργίες των μεταφορών προϊόντων του εμπορίου από και προς τη Λευκάδα. Και πάντοτε της κοινωνικής ζωής των ανθρώπων, που έπρεπε να ρυθμίζεται και να εξυπηρετείται σύμφωνα με τους νόμους και τους κανόνες που επέβαλλαν οι κεντρικές και οι τοπικές εξουσίες. Η δημοσίευση επιλεγμένων φωτογραφιών και κυρίως των δύο πανοραμικών σχεδίων βοηθούν τον αναγνώστη στην κατανόηση των φάσεων εξέλιξης του χώρου, που δεν έχουν αφήσει σχεδόν κανένα ίχνος, και του επιτρέπουν να παρακολουθεί εποπτικά την αφήγηση του κειμένου, που επιμένει σε κρίσιμες λεπτομέρειες, οι οποίες χρονολογούν και αναδεικνύουν τις μεταβολές και τις διαμορφώσεις στο πέρασμα των αιώνων.

Τελειώνω εδώ, αφού γνωρίζω ότι με όσα και να πω δεν πρόκειται να αναπαραστήσω τον πλούτο και τις χάρες του βιβλίου. Ελπίζω και εύχομαι το βιβλίο να βρει φιλόδοξους αναγνώστες, που θέλουν να μάθουν το παρελθόν του τόπου που γεννήθηκαν, ζουν και αγαπούν, και είμαι χαρούμενος γιατί η Λευκάδα απόκτησε ένα τόσο τεκμηριωμένο και χυμώδες βιβλίο πατριδογνωσίας.

Η ευγνωμοσύνη μας στον συγγραφέα συνοδεύεται με την ευχή για υγεία και γόνιμη μακροημέρευση. Τα ίδια ευχόμαστε και στον επιμελητή του βιβλίου και τον ευχαριστούμε και για τα ουσιαστικά του επιλεγόμενα. Στη Βιολέττα Σάντα του *aromalefkadas* και στον Νίκο Θερμό του *fagottobooks* εκφράζουμε τις ευχαριστίες για την ηλεκτρονική πρώτη δημοσίευση και την καλαισθητή έκδοση του βιβλίου, που ελπίζουμε και ευχόμαστε να είναι καλοτάξιδο.

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ Ε. ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ

Ευκαιρία μας δίνει τούτο το βιβλίο –λόγω της ιδιαίτερης πορείας που ακολούθησαν τα κείμενά του από τον ψηφιακό κόσμο στον απτό του τυπωμένου χαρτιού–, ώστε να εξετάσουμε τις δυνατότητες που μπορεί να παράσχει το διαδίκτυο λειτουργώντας ως μέσο προβολής ιστορικών και λαογραφικών θεμάτων, αλλά και ως βήμα από το οποίο μπορούν να ακουστούν φωνές που θα παρέμεναν άλλως σιωπηλές. Είναι αλήθεια ότι στο διαδίκτυο πλεονάζουν τα ρηγά, τα άνοα, τα αναμασήματα και οι πομφόλυγες, μα ανάμεσά τους αναδεικνύονται και οι άξιες φωνές. Αρκετές, μάλιστα, λευκαδίτικες ιστοσελίδες ενημέρωσης αφιερώνουν χώρο στα θέματα της τοπικής ιστορίας και λαογραφίας, όπου σημαντικά και λιγότερο σημαντικά άρθρα δημοσιοποιούνται.

Αλφαβητικά θα αναφέρω τις κυριότερες από αυτές: το *aromalefkadas.gr*, το *lefkada.at* και το *meganisi.times*, ενώ δεν θα πρέπει να παραλειφθούν από την αναφορά ιστοσε-